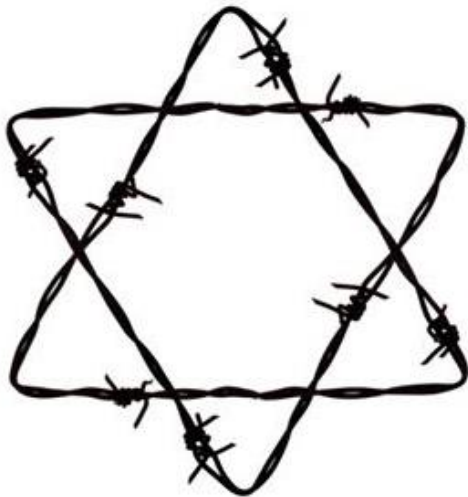

אצולנו

יום הזיכרון

לשואה ולגבורה

נזכור / אבא קובנר

נזכור את אחינו ואחיותינו, את בתי העיר ואת בתי הכפר,
את רחובות העיירה שסאנו כנהרות
ואת הפונדק הבודד עלי אורח
את הישיש בקלסתר פניו
את האם בסודרה,
את הנערה בצמותיה
את הטף.
את אלפי קהילות ישראל על משפחות האדם
את כל עדת היהודים
אשר הוכרעה לטבח על אדמת אירופה מידי הכורת הנאצי.
את האיש שזעק פתאום ובזעקתו מת .
את האשה שחבקה את תינוקה אל ליבה וזרועותיה צנחו.
את התינוק שאצבעותיו מגששות אל פיטמת האם והיא כחולה וצוננת.
את הרגליים
את הרגליים שביקשו מפלט ולא היה מנוס עוד.
ואת שקפצו ידיהם לאגרוף
האגרוף שחפן את הברזל
הברזל שהיה לנשק החזון, היאוש והמרד
והם ברי הלבב
והם פקוחי העיניים
והם שהשליכו נפשם מנגד וידם קצרה מלהושיע.
נזכור את היום.
את היום בצהריו.
את השמש שעלתה על מוקד הדמים
את השמים שעמדו גבוהים ומחרישים
נזכור את תלי האפר אשר מתחת לגנים הפורחים.
יזכור החי את מתיו
כי הנה הם מנגד לנו
הנה ניבטות עיניים סביב סביב
ואל דומי, אל דומי לנו עדי יהיו חיינו ראויים לזכרם.

בעורו של אבא /מירה חברוני

את הראיון ערכתי במסגרת לימודי עיתונאות בבית ברל. נתבקשתי לעשות כתבה בנושא אישי.

כתב לאם סעורת שואה ולאב, שרוב בני משפחתם נרצחו בשואה, פניתי לחיים פוקס, בידיעה שהנושא מעסיק אותו מאוד.

בתום הראיון חיים אמר, שכאשר תגיע השעה אוכל לפרסמו ברבים.

תשע עשרה שנים חלפו מאז, והשנה, כשחיים מסיים שלושים וחמש שנים של הדרכת בני נוער במסעות לפולין, נתן את אישורו להוציאו לאור.

'אסור לך לבכות, מהיום אתה הגבר במשפחה' כך אמרה לי דודתי ביום שבו התייתמתי מאבי ואני בן שמונה שנים בלבד. היה במשפט מעין ציווי, וכפי הנראה, הוא תרם לעיצוב התנהגותי בשנים שאחרי"

חיים פוקס, בן 53, יליד צ'ילה, עלה לישראל ב1967 והצטרף לקיבוץ. שנים עבד בענפי החקלאות ושימש בתפקידים חברתיים. לאחר לימודי הוראה החל לעסוק בהנחלת מורשת השואה והוא מלווה קבוצות נוער לפולין. לפני מספר שנים יצא למסע בנתיב הייסורים של אביו פליט השואה.

חיים מתאר את עצמו כאדם החלטי. בנושאים שבהם הוא מטפל, הוא הולך "עד הסוף". הוא בעל אמונה חזקה ומוכן לשלם מחיר עבור השקפותיו. רק בנושא אחד, הקשר המשפחתי שלו לשואה, הוא מצא עצמו, לא פעם, מחליט לטפל ולבסוף נסוג.

עד גיל שמונה גדל במשפחה קטנה ואוהבת. אימא, אבא, ואחות קטנה.

תקופת הילדות, בטרם המהפך, זכורה לו במעורפל. הוא זכר את אבא כאיש חם מאד לאשתו ולילדיו. גאה מאד בבנו הבכור, משחק איתו ומשתולל. אך יחד עם זאת, אביו היה דאגן בצורה בלתי רגילה לבריאות הילדים. לעיתים תכופות היה לוקח אותם לצילומי רנטגן על מנת לשלול מחלות ריאה אפשריות.

הוא זוכר את אביו יושב במעגל ומשוחח עם קבוצת גברים בידיש כשהמילה "לאגר" (מחנה) עולה שוב ושוב. כילד בן חמש, הוא לא הבין את המשמעות, אך המושג נקלט עמוק בזיכרונו. כילד, היה עד לסיוטי הלילה, החרדות והרעידות שתקפו את אביו כשחזר "לשם". עם הילדים לא דיברו על השואה ולא הסבירו. זה היה טאבו. אחותו עד היום לא מסוגלת לדבר על הנושא ואמו, עד יום מותה, סירבה לדבר על כך, על אף שהיא עצמה לא הייתה פליטת שואה. אמו נחלצה ב1939, באוניה האחרונה מרומניה לצ'ילה. אביו הגיע לצ'ילה לאחר ששרד את השואה, והוא בן 46.

חיים נקרא על שם סבו מצד אביו. רק כשחקר את תולדות משפחתו, התברר לו שהיה במשפחה תינוק שהושמד בתאי הגזים כשהיה בן חודשים ספורים, ושמו היה חיים.

לאחר מות אביו חל מהפך בחייו. מילד סגור וצייתן, שכמעט אינו מגיב לסביבה, הפך בין לילה למבוגר בעל אחריות. הוא התחיל לעזור לאמו בעבודה, בכל מיני שליחויות, בחנות קטנה.

בקושי היה מה לאכול. חיים מספר שלא גדל עם מודעות של יתמות, זאת הייתה מציאות. משפחה קטנה, אימא בת 38, ילדה קטנה וילד שמתפקד לא כמו ילד.

"זכור לי מקרה שבו הבית הוצף. ירד גשם חזק. תעלות הגג נסתמו ואני, ילד בן תשע, לוקח סולם, מטפס לגובה ארבעה מטרים, מנקה את התעלות ופותר את הבעיה. כשטיפסתי גיליתי שיש גג כפול. בין הגג החיצוני לפנימי נותר חלל של מטר בערך. גם אם על פניו בחרו למנוע ממני סיפורי שואה, המודעות הפנימית שלי הייתה, שבמידה ויהיה צורך, זה יהיה מקום מסתור לאימא, לאחותי ולי.

לא יכולתי להיות ילד, רק היום אני מבין זאת. היום כשהנכד שלי דור נולד, סוף סוף אני יכול להיות ילד. כשהייתי קטן הייתי צריך להיות מבוגר, כבוגר נולדו לי ילדים, והיום כשאני סבא, אני יכול להשתולל עם הנכד ולהרגיש כילד.

המודעות ליתמות החלה להתעורר דווקא בשנים האחרונות. הוא זכה להרבה אהבה מאמו, ורק בשלב מאוחר הבין שאימא, כמה שתהיה מסוגלת להעניק, לא תוכל להחליף את אבא.

"כשאבא נפטר מצאתי צילום. " חיים משתתק, מתקשה להמשיך, לוגם מים, שם ידו על עיניו.

מי מופיע בתמונה?

"בצילום הופיעו אישה וארבעה ילדים שאני לא מכיר. " ושוב שתיקה.

ושאלת מי הם?

"עוד דקה" מבקש חיים, נסער מאד, עיניו מתמלאות בדמעות וקולו בוגד בו. כעבור זמן הוא מתעשת ומשיב.

"שאלתי את אימא מי הם. בהתחלה היא לא ענתה. אחרי שחשבה אמרה לי 'צריך לזרוק את התמונה הזאת'.

לא הבנתי למה לזרוק, כי בתמונה אבא שלי הופיע. מחקו את הפנים של מישהו ובמקום השתילו את הפנים של אבי. ניסיתי קצת ללחוץ ואימא אמרה לי 'זאת המשפחה הראשונה של אבא'. וזהו, לא יותר.

יותר לא שאלתי. אבל עובדה היא שאת אותה תמונה, שהיום אני יודע שהייתה היחידה שנותרה לאבי, שמרתי מכל משמר. היא עלתה איתי ארצה ונמצאת עם המסמכים שלי. מאוחר יותר גם הבנתי שאבי השתיל את פניו בתמונה. היה חשוב לו, כנראה, להיות חלק ממה שאיבד. לאבי הייתה אישה וארבעה ילדים קטנים שנספו.

מה הניע אותך לצאת למסע האישי?

"בגיל 37, עברתי אירוע מוחי, כתוצאה מכך נחלשו מנגנוני ההגנה ורגישותי עלתה. נושאים מעברי התחילו לצוף והרגשתי צורך עז להתמודד עם הנושא. מנבכי הזיכרון מתחילים לצוץ סיפורים, גם אם לא סופרו לי ישירות, שמעתי אותם באיזשהו רגע. צף סיפור על אח, בן 16, שברח מידו של אבי באושוויץ ורץ לצד אימא שלו. וזה היה רע מאד, הבחירה שלו הייתה גרועה, ואבי לא סלח לעצמו בשל כך.

חשבתי, אולי בכל זאת הוא נשאר בחיים והחלטתי לחפש. אולי? מי יודע."

איך התחלת את החיפוש?

"בהתחלה לכל מקום שהגעתי אליו, הייתי פותח ספר טלפונים ומחפש, אולי יש שם כזה. לא מעבר לזה. באיזשהו שלב קראתי את "נושאי החותם", ספר של הפסיכולוגית דינה ורדי. לטענתה, מתוך מחקרים שערכה, בכל משפחה "סומן" אחד הילדים להיות נר הזיכרון של המשפחה שנספתה בשואה, נושא החותם. לא התקשיתי להזדהות עם התפיסה הזאת. גם אם לא חקרה אותי, מצאתי בו את עצמי. הבנתי באיזו נקודה אני נמצא.

באותו הזמן, התחזקה בי ההחלטה להתחיל לברר ביתר רצינות. פניתי ל'יד ושם'. היה לי רקע של הוראת היסטוריה, ידעתי מה אני הולך לחפש ואיפה. למרות שהגעתי בלי שום נתונים, הגדרתי לעצמי שלוש מטרות לחיפוש. א – איפה היה אבא שלי במלחמה? ב – מי הייתה המשפחה הקרובה? ג – מי הייתה המשפחה הרחבה?

אני זוכר את התחושה. הגעתי לירושלים, ירדתי בהר לכיוון 'יד ושם', וככל שהתקרבת הרגליים הלכו לאט יותר. הגעתי למקום, הרגשתי שיש לי חוש שמנחה אותי. ביקשתי לראות ארכיון מקרופילים של כמיליון שמות שיש ב'יד ושם'.

התמקדתי בשם פוקס. דוד פוקס. אחרי שמונה שעות, לאחר שעברתי על אלפי שמות, לא מצאתי שום דבר על אבא. משום מה, נחקקו בזיכרוני שני שמות: בני פוקס ומרדכי פוקס. יצאתי מהמקום עם תחושת הקלה בלתי רגילה. ניסיתי. השקעתי שמונה שעות. העיניים שרפו לי ממאמץ ואין כלום."

למה הרגשת הקלה?

"ידעתי שבעצם לא אוכל להחזיר אף אחד מקרובי משפחתי לחיים. חשבתי שאולי עדיף לא לדעת. הייתי מודע לכך שחוסר הידיעה לא פעם מגן עלינו. היה לי ברור שלמצוא פירושו שלא אוכל להיות כבר מי שהייתי."

למה בכל זאת המשכת?

"כשעליתי חזרה הייתה לי מה שאני מכנה 'הפצצה מהתת הכרה להכרה'. רגע, חיפשתי כל הזמן 'דוד פוקס', ואבא שלי, משום מה, החליף במסמכים בצ'ילה את שמו לאיסק, ואת השם הזה לא חיפשתי.

אני זוכר שנעמדתי. לא ידעתי מה לעשות. באיזשהו רגע הבנתי שלא אוכל לחיות עם התחושה שלא מציתי את החיפוש. בחרדה גדולה החלטתי לחזור."

מה היו החששות שלך?

"החששות לא היו ממוקדים. בדרך כלל, ניצול שואה חושש לחזור ל'שם'. אני כנראה ספגתי את תחושת האיום הקיומי, והחזרה למצב הזה הובילה אותי לחרדות קשות מאד, כמו ניצול שואה. חרדה מפני מה שאמצא שם, מעצם החיפוש, מהחיטוט, מההתעסקות, מעצם החזרה אחורה בזמן. למחנות. אולי הייתה כאן החלפת תפקידים. החשוב ביותר עבורי היה לדעת איפה אבא שלי היה. זה גם נראה לי הכי אפשרי לגילוי.

כשחזרתי ל'יד ושם', תוך דקות מצאתי מסמך על שם איסק פוקס.

האימות היה חד משמעי. תאריך לידה: מדויק. מקום הלידה: מדויק. והיו שם שמות של חמישה מחנות שבהם עבר."

חיים מפסיק את רצף דיבורו. פוכר אצבעותיו אלו באלו ומשעין עליהן את סנטרו, נושם עמוקות וממשיך.

"זה היה כמו מכת פטיש, חמש קילו, על הראש בבת אחת. הבנתי שאם אבא באמת היה באושוויץ-בירקנאו ושרד, אין לי מה לחפש אח. הבנתי שהסיפור שקלטתי היה נכון.

ההערכה לאבי התעצמה. אדם בן 45 שיודע שאין לו אישה ולא ילדים, נותר בעצם בלי סיבה להמשיך לחיות. עובר חמישה מחנות, משתחרר במשקל 38 קילו במחנה 'ברגן בלזן', מגיע לארץ חדשה, צל של אדם. ללא שפה, ללא מקצוע ובלי משפחה, ומתחיל מאפס לבנות לעצמו ביוגרפיה חדשה. הכול התחבר לי לילדות.

הבנתי שהגבורה האמיתית, בניגוד למושג 'גבורה' שמציינים ביום הזיכרון לגבי מי שלקח נשק לידיים, היא ההחלטה היומיומית לא לגעת בגדרות החשמליים ולגמור עם הסיוט. המשימה הבאה הייתה לאתר את המחנות, לברר מה התחרש בהם ולחפש ניצולים שאולי ראו את אבא שלי שם.

פתאום הרגשתי שאני חייב להיכנס לעור שלו. רציתי לדעת מאיפה הוכנס למחנה, מה הרגיש, מה הריח, מה עבר בראשו, מתי גילה מה קרה למשפחה שלו ואיך ממשיכים לחיות עם הידיעה. זה היה שלב מסוכן. ידעתי שכאשר אתה נכנס לעורו של מישהו, אולי לא תצליח לצאת ממנו ובוודאי לא תוכל לחזור לעצמך כפי שהיית."

מי בעצם מילא את הפרטים במסמך?

"ב'יד ושם' הכרטיסים התמלאו מכמה סיבות: א – ניצול שחיפש משפחה ומילא פרטים, ב – ניצול שניסה להחזיר לעצמו רכוש, ג – אדם שניסה לקבל פיצויים.

שם גם מצאתי מסמך שבו אמי מצהירה שאבי היה במקומות האלה. אמי הגיעה אל הפרטים מתוך טופס שמצאה, ואותו מילא אבי כאשר החליט, לפני מותו, להנציח את משפחתו ביער הקרן קיימת לישראל. מצאתי שם גם את שמות האחים שלי ואמם, תאריכי הלידה שלהם ומקום הולדתם, פרטים שהיו מאד חשובים עבורי.

באילו מחנות אביך היה?

"אבי היה באושוויץ-בירקנאו, בברגן בלזן, בוויסטגירסדורף, בקאלטוואסר ובמחנה עבודה ליד הנובר.

על ברגן בלזן מצאתי הרבה חומר. אבא שלי שוחרר במחנה זה. גיליתי שקיים חומר גלם שהוסרט ביום השחרור על ידי הבריטים. ביקשתי לצפות בחומרים. מי שהיה שם היה מספיק רגיש להבין למה אני מבקש. סידרו לי חדר מבודד לצפייה.

תמונות מחרידות, מהקשות ביותר. כ-15,000 גוויות על האדמה, לא קבורות, כאשר קשה להפריד בין המתים לחיים. ככה ראיתי את יום השחרור של אבא שלי.

על שני המחנות וויסטגירסדורף וקאלטוואסר לא שמעתי. הסתבר ששינו את שמם לפולנית. רציתי לגלות את מיקומם וחלחל בי הצורך להגיע אליהם.

בחיפוש אחר ניצולים הגעתי לעדות כתובה של מישהו ממשמר העמק שהיה במחנה וויסטגירסדורף. קבעתי איתו פגישה, הוא ידע לשם מה אני בא. אני זוכר את התמונה של אותו אדם עם שיער לבן, כבן 80, יושב בכורסא כשידיו אוחזות בידידות בלפיתה חזקה, ולא מרפות עד שסיימתי את השאלות."

(חיים לא מודע לכך, שחלק ניכר משיחתנו, ידיו לופתות בעוצמה את ידיות הכורסא שעליה הוא יושב)

"בסוף הוצאתי תמונה של אבי, הראיתי לו ושאלתי אם במקרה הכיר אותו.

כאן קיבלתי את האכזבה הראשונה, הוא מעולם לא ראה אותו.

יצאתי משם. לפחות היה לי משהו. הבנתי שבכל אחד מהמקומות שהה אבי חודשים. ידעתי גם שהאסירים עסקו בחפירות תת-קרקעיות של בונקרים, שהיו אמורים לשמש בשלב כלשהו בסיסים חדשים לפירר היטלר.

מהמחנה השני 'קאלטוואסר' לא היה לי דבר. חיפשתי בספרים ובמפות ישנות, פגשתי הרבה ניצולים, לקחתי מכל אחד תיאור כזה ואחר. קראתי כמויות עצומות של חומר. אף אחד לא הכיר, לא זיהה את המקום.

במסגרת עבודתי ב'מורשת', המרכז לחקר והוראת השואה בגבעת חביבה, שנת 1993, הייתי אמור לנסוע לפולין בפעם הראשונה כמדריך קבוצה. זאת הייתה ההזדמנות לנסות לאתר ולהגיע לשני מחנות הכפייה שבהם אבי שהה. כאשר מחנה אחד אני יודע איפה לחפש, ואילו את השני, למרות שנתיים של חיפושים, לא הצלחתי לאתר במפה."

איך התכוננת? איך הרגשת? איך עבר עלייך הלילה שלפני הנסיעה?

"לילות ארוכים של חרדה. לא חרדות מפני זה שלא אסתדר. ידעתי שאסתדר טוב אפילו שאני לא מדבר מילה בפולנית. הרגשתי שאני צריך לעבור את המסע לבד. יצאתי יומיים לפני הקבוצה. החרדה הייתה מהבדידות, לא מהלבד שלי כנוסע. יחד עם זאת היה ברור לי שאגיע למטרה. הייתה לי תחושה עמוקה שאעשה זאת עם ולמרות החרדות.

יצאתי בטיסה בארבע בבוקר. בשבע נחתנו בוורשה.

משם טסתי מרחק של כ-600 ק"מ לוורוצלב, ועליתי על רכבת לעיר ואלבסיק, הנמצאת 20 ק"מ מהמחנה שידעתי על קיומו.

לקחתי רכבת מקומית. רציתי להגיע לפני החשכה. ישבתי בתא עם עוד חמישה פולנים. ניסיתי לא לאפשר זיהוי שאני זר. בשעה חמש אחר הצהריים, עם רדת החשיכה, הגעתי לתחנת רכבת עזובה. אין נפש חיה, קור כלבים, תחנה פרוצה מכל הכיוונים, יורד שלג ובחוף מחשיך. למרות שהייתה לי בעיה אמיתית איפה להעביר את הלילה, הטרידה אותי המחשבה איפה מחנה הכפייה השני שבו היה אבא שלי, שאני חוקר אודותיו כבר שנתיים ולא מצליח למצוא. לקחתי את ספר הרכבות של כל פולין. ספר כזה (חיים מתאר בידי את עוביו של הספר). ניסיתי לאתר את השם קאלטוואסר או ג'ימנה בפולנית, באזור. אולי יש תחנת רכבת

וזה חייב להופיע. לא הצלחתי למצוא כלום. הרגשתי את גוש האכזבה עולה בגרוני. הייתי קפוא מקור. ראיתי קיוסק קטן. בהחלטה של רגע, קניתי את כל מפות התיירות שהיו שם, מפות של האזור.

הסתבר שיש מלון בקרבת מקום. לאחר הליכה של שעה, בשלג, הגעתי. הייתי אורח יחיד. כל הלילה

שמעתי שקשוק רכבות, ראיתי את אבי מובל ונלקח הלאה. לא יכולתי להירגע.

פרשתי על המיטה את כל המפות שקניתי. במפה השנייה – בול!

'קאלטוואסר – ג'ימנה' מופיע כמסלול שואה מקומי. המחנה שאני מחפש שנתיים נמצא במרחק שני קילומטרים בלבד ממחנה וויסטגירסדורף, כולל תחנת הרכבת שבה הורדו האסירים מאשוויץ. ההתרגשות שלי גאתה. לא יכולתי לעצום עין באותו הלילה. מצאתי את שני המחנות, אני נמצא בנקודה קרובה לאבא שלי.

זהו אזור של כפרים ויערות. הדרך היחידה לנוע היא לשכור מונית. ידעתי שאצטרך לסמוך על נהג פולני, שאינני מדבר בשפתו. הוא יזהה בוודאי שאני יהודי, הוא יכול לשדוד אותי ולעשות כל דבר."

את מציאות שם, או שחווית את החוויה כאילו בתקופה אחרת?

"אני לא יודע אם זאת המציאות, יתכן שלא. אבל הייתה תחושה עמוקה שאני הולך ומתקרב למקום נורא. ביקשתי מהמלון שיזמינו לי מונית. דאגתי להשאיר את המטען שלי עם שם ופרטים, על כל מקרה אם יקרה משהו – להשאיר עקבות.

ישבתי במונית עם מפה פתוחה, רציתי להפגין שאני יודע לאן הוא נוסע.

הייתה לי בעיה להסביר לו מה אני מחפש. בסוף ציירתי מגן דוד ואת הסימן הזה (חיים משרטט עם אצבע על כף ידו מגן דוד ומסמן על צווארו תנועת שחיטה), ואז על המפה – לך לנקודה הזאת. הגענו לנקודה ואין כלום. נתתי לנהג הנחיה להיכנס לאחד השבילים ביער ולהמשיך בנסיעה. הגענו לצלע הגבעה. במקום מצאתי שני דברים. שער נעול המוביל לתוך החפירות שהאסירים חפרו במעבה האדמה, ועמדה מבוטנת. על העמדה בצבע לבן, טרי לחלוטין, צויר צלב קרס גדול. מישהו הקדים אותי בכמה שעות, עשה טיול שורשים משל עצמו והשאיר תזכורת.

היה לי מידע נוסף על המקום. רציתי לאמת שאמנם הגעתי לנקודה. ידעתי שאחרי המלחמה, 60 ניצולים שלא פונו ונפטרו, נקברו על הגבעה. חיפשתי קבר אחים. הייתה לי תמונה משנת 1946, גבעה חשופה וקבר בודד בראשה.

הגעתי למסקנה שיש משהו מוזר. במקום גבעה חשופה וקבר בודד אני מוצא בית קברות קתולי, מלא קברים והרבה פולנים שבאו להתייחד עם קרוביהם.

התחלתי לעבור שורה אחרי שורה. הגעתי למעלה ואין שום קבר אחים. בדקתי בנתונים שבידי ובמפה, וכשהסתכלתי למטה, ממש ליד הרגליים שלי, ראיתי משטח בטון בגודל של 5x5 מטרים, ובצד שרידי מצבה שהופלה ונהרסה. השווייתי לתמונה. הגעתי לנקודה הנכונה.

לאושוויץ-בירקנאו הגעתי עם קבוצת הנערים. מפת מחנה בירקנאו הייתה חקוקה לי בראש. בסוף ההדרכה, ילדה אחת שאלה אותי כמה פעמים כבר הייתי בפולין. כל כך התמצאתי בשטח ושלטתי בחומר שלא הרגישו שזאת הפעם הראשונה. במחברת המסכמת את המסע, הרבה נערים כתבו שהייתי 'עד', לא מדריך."

איך היומיום הושפע מהעיסוק בנושא?

"הנושא התחיל להשתלט על החיים שלי, על התודעה והתת מודע.

בפעמים שבהם נתקלתי במחסום ולא היו לי תשובות, כשישנתי, המוח המשיך לעבוד בפול טורים. הייתי מתעורר באמצע הלילה עם תשובה באיזה כיוון להמשיך. אשתי פיתחה פחד גדול מאד. היא הייתה מתעוררת בבהלה ואומרת שהפסקתי לנשום. עד כדי כך הייתי מרוכז בעניין.

החזרה מהמסע הראשון הייתה קשה כי חוויתי חוויות נוראות. אך הייתה גם הקלה. הייתי באושוויץ. יצאתי משם חי. יכולתי לרשום וי על המשימה הראשונה ולהמשיך הלאה. זמן רב נשארתי חסר כוחות. כל הדברים האחרים התגמדו. לכל פעולה, הכי שגרתית, הייתי צריך לאסוף את עצמי במאמץ. התחיל תהליך אבל, שלא נגמר עד היום, על אבא וכל המשפחה. (מתקשה לדבר) לאשתי ולילדים הכי קשה כי לא סיימתי את הנושא. למרות שנשאר לי עוד להגיע לברגן-בלזן, התפניתי לשאלה השלישית, מי הייתה המשפחה המורחבת.

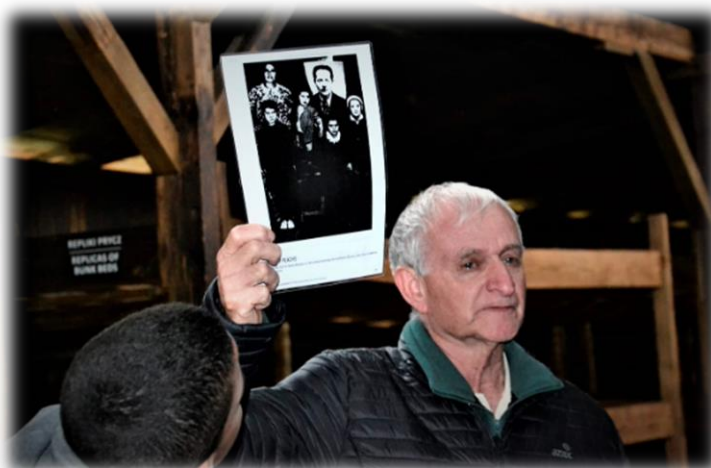
אחרית דבר

לאחר חמש שנים נוספות של מחקר וחקירה חוצה יבשות וארצות, חיים הצליח למצוא ולפגוש בן דוד, שדבר קיומו לא היה ידוע לו, ששרד את אושוויץ, בשם בני פוקס. דרכו נודעו פרטי כל המשפחה שנרצחה באושוויץ – אחים, סבים, דודים ובני דודים. מבוגרים, ילדים ותינוקות.

אחרי שנים מתחילת החיפוש עשה חיים את דרכו שוב במורד הגבעה ל"יד ושם" והפעם על מנת לצרף את שמותיהם של 35 בני משפחה שנרצחו בשואה.

האבל עליהם נמשך עד היום!

בתמונה: דוד פוקס, האבא של חיים,
אברהם, מיכאל, שמואל ומרים, האחים
של חיים, שנרצחו באושוויץ.

פרויקט זיכרון בסלון

השנה ניפגש באופן וירטואלי ב־Zoom עם קרובים, חברים
ואורחים.

המפגש הופך למקוון אבל הפורמט נשאר זהה לזיכרון בסלון
המוכר והטוב.
מוזמנים/ות להיכנס לקישור ולהצטרף לאחד מהסלונים ברחבי
הארץ המשתפים בזיכרון.

<https://app.zikaronbasalon.com/site/salonssearchmap/mapview>

אברמק קופלוביץ נולד ב-1930 בעיר לודז', בן יחיד למנדל ויוכת-גיטל.

אחרי שנתיים בבית ספר פולני, בית הספר נסגר, ונסגרו גם שאר יהודי העיר בגטו לודז', הגטו השני בגודלו בפולין.

אברמק הפך לשוליה בבית מלאכה לסנדלרים. כך הוא העביר את ימיו. במאבק ההישרדות היומיומי הנורא הזה, כשמסביב מוות ומחלות, רעב והוצאות להורג, יודנראט והקצבת מזון - אברמק כתב שירים. שמונה שירים, ושני מחזות קצרים.

הוא תיאר את החיים כמו שהם, אבל ממבט שמבין ויודע הכל. כמו שרק ילדים יכולים לראות את המציאות. מבין לאן נושבת הרוח, מבקר את הפערים הכלכליים בגטו, ובתוך כל זה - לא מפסיק לחלום, להאמין ולקוות.

בגיל 14 הוא נרצח במחנה אושוויץ בירקנאו.

אביו שרד את המחנה, חזר לבית בלודז' ומצא שם את מחברת השירים של אברמק. הוא שם אותה במזוודה ולא דיבר עליה מעולם.

שם, בלודז' של אחרי המלחמה, פגש מנדל את חיה גרינפלד ובנה אליעזר (לולק). לולק הצביע על מנדל ואמר "אתם מכירים מהמלחמה. אולי תתחתנו". ואכן, מנדל וחיה נישאו ועלו לארץ בגלי העלייה של 56.

רק אחרי מותם של מנדל וחיה, כשעלה לולק לעליית הגג בבית בתל גיבורים בחולון, הוא מצא את מחברת השירים של אחיו החורג שנשרף באושוויץ. עירית עמיאל, ניצולת שואה ומשוררת, תרגמה את השירים מפולנית.

ב-2004 אורי מייזלמן מצא את ספר השירים בחנות ספרים ישנים. יחד עם אוהד קוסקי, שהלחין, ורועי הדס, הם הקליטו את השירים של אברמק והוציאו את הדיסק "אברמק" בפרוייקט ללא כוונת רווח.

אפשר לשמוע את הדיסק המלא כאן:

<https://www.youtube.com/watch?v=0M3KXFsrMG4>

מאז שיריו של אברמק תורגמו לשפות רבות, והם זכו לתהודה בכל העולם. לולק הפך את העיסוק בכך למשימת חייו. הוא נפטר השבוע.

אז לזכרו של אברמק, ושל לולק, ושל מיליון וחצי ילדים שחלמו חלומות, והאמינו. עד שמישהו החליט לרצוח אותם.

חלום/ אברמק

כשאגדל ואהיה בן עשרים	ואטבול בחום שמשה הצורב של סהרה
אצא לראות את עולמנו המקסים.	ארחף מעל צוקי טיבט לוטי עננים
אתיישב בתוך ציפור עם מנוע,	ומעל ארץ הקסם והמסתורין
אתרומם ואמריא אל החלל, גבוה.	וכשאחלץ מהשרב היוקד, האיום
אעוף, אשוט ואתנשא	אתרומם ואעוף אל קרחוני הצפון
מעל עולם רחוק ויפה.	ביעף אחלוף מעל אי קנגורו האדיר
אחלף מעל נהרות וימים,	ומעל חורבותיה של פומפיאה העיר
אל השמים אתרומם ואפרח	מעל ארץ הקדש של הברית הישנה
עננה אחות לי והרוח אח.	וגם מעל ארצו של הומרוס הנודע
אתפעל מנהרות הפרת והנילוס	ארחף לי לאט בדאייה נינוחה
אראה את הפירמידות והספינקס	וכך מתבשם מקסמי התבל
במצרים העתיקה של איזיס האלה	אל השמיים אתרומם ואפרח
אחלוף על פני מפלי הניאגרה	עננה אחות לי והרוח אח.

**בטקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה בשנה שעברה ביצעו את השיר
אור ברא"ס וגל הרציג. השנה לבקשתנו, הם ביצעו והקליטו אותו.**

להאזנה מוזמנים/ות ללחוץ על הקישור:

https://drive.google.com/file/d/1qAjyfOnH6rNN_3aXGy3QXr2Ta6TOD4gZ/view?usp=drivesdk

טרבלינקה / אלברטו מזור

את המכתב הזה כתבתי לאחר שביקרתי במחנה טרבלינקה ב-1994 בו נספו כל 4 הסבים שלי, 5 אחים של אמי ו-4 אחיות של אבי כולם עם בני ובת הזוג שלהם והילדים (עד היום אני לא יודע כמה ואת שמותיהם)

לזכר משפחתי

נכדי היקר,

כמה משעשע נשמע הגורל כשהוא דופק על דלתנו ללא אזהרה. כולנו כאן יודעים שבדקות הקרובות נמות ואיננו מסוגלים לעשות משהו כדי להימנע מכך. עם זאת, כשמגיע אותו רגע קטלני, איננו יכולים להשלים עמו וחייבים לחוות אותו בכבוד. עצוב ואכזרי הוא הרגע. הגורל אינו שומע אותנו. הוא מתחת לתדר שאנו מסוגלים להאזין והרבה מעל למה שהעין יכולה לראות. איננו מסוגלים לנבא את התפתחות האירועים. תמרורי אזהרה היו וישנם עדיין למכביר. ידוע לנו על אלפי אנשים שנשמותיהם אבדו בשבועות האחרונים, ומודעים שעוד רבים ימותו היום עמנו.

אך אנו עדיין מסרבים להאמין במוות; וכשיגיע יהיה זה רגע משחרר. זה אסוננו: נולדנו כשאנו נושאים מראש את משקל סופנו; ומה שחווים עכשיו אינם חיים, אלא רק מוות.

בכל יום שעובר אנו צועדים צעד נוסף אל האבדון, וכשאנו חושבים שנשיג את מטרנתנו השמימית האחרונה, הוא שוב שם ידו עלינו ותופס אותנו לא מוכנים, מופתעים וחסרי אונים. הגורל דופק על דלתנו בכל רגע. מגוחך שהוא עושה זאת ללא אזהרה. אנחנו, היהודים, באמת זן מיוחד: אוהבים להעמיד פנים שאיננו מבינים; לאורך ההיסטוריה נהנינו מטמטום סלקטיבי.

עצוב לחשוב שאני הולך להירצח בדם קר. לכן אעדיף לא לקבל זאת ולחוות את האירוע ללא הבנה.

לצערי אני הולך למות, כמו הסבתות, הדודים ובני הדודים שלך שזה עתה נולדו. ואני הולך להראות מופתע ברגע שאעזוב את האדמה המורעלת הזו.

אני יודע זאת מכיוון שפתאום יש ביכולתי לחזות את עתידי. ובכן, הוא פשוט כל כך. העתיד הבלתי מותנה של כל אחד מאתנו הוא המוות. אין אחר. כמה חזקה וכואבת נשמעת האמת. צר לי לומר זאת, אך צר לי יותר לראות אנשים בוכים בלוויה ארוכה דמיונית. האם לא ידענו שיהרגו אותנו? שלוש שנים אינסופיות עברו מבלי שנתפקח.

בשם אלוהים אני מבקש: אל תקבלו זאת כך! אנו הולכים למות! נותרים לנו מעט מהייסורים.
אני מקווה שלא נבזבז אותם על בנאליות רגעית כלשהי.
אני מצפה שעל זכרוני לא יזילו דמעה אחת. הלוואי שלא יהיה זיכרון! אך אם יישאר, שיצחקו
כולם, כי הגורל הוא גרוטסקי ואבסורדי באותו רגע שהוא קורה לנו מבלי להתריע.
אני נפרד ממך בעצב מבלי להכיר אותך אפילו...
זיידע .

* (פרק מתוך הספר "על מפגשים ופרידות", קיבוץ מצר, 2006)

שתיקות/ מירסול (מירה חברוני)

אימא, איך

למרות שתיקותיך

לא הצלת אותנו

מאימת השואה

שרבצה לפתחינו

כמבקשת להזהיר

ששלווה ואושר

זמניים בלבד

אמש שואה/ חנן אבנרי

סיפורה של ילדה בשם שרה-גיטקה ניצולת שואה מהעיירה ברסלב פולין, שלימים הפכה לטובה אבנרי אמא שלי. בת-5 הייתה אימי כשהתחילו הפרעות בעיירה. אחותה של אימי ציפורה הייתה בת-8 והיא סיפרה את סיפור המשפחה בספר "אמש שואה" המספר את סיפור העיירה ברסלב בפולין בעת מלחמת העולם השנייה.

אמא שלי נולדה למשפחה עמידה בפולין (משפחת ביליאק) שעסקה בחקלאות וגידול פרות וסוסים. לחווה קראו האחים ביליאק על שם שלושה אחים, אבא של אמא שלי ושני אחיו. המלחמה הפתיעה אותם יום אחד, היה זה יום שישי. אספו את כולם בחצר גדולה ומגודרת על יד הכנסייה הפרבוסלבית בקרבת האגם.

פרק קצר מתוך הספר אמש שואה שכתבה דודתי ציפורה:

סידרו אותנו בצורת ח', נשים לחוד, ילדים לחוד וגברים לחוד. אסור היה לזוז מהמקום. עמדנו והקשבנו. הוא, הגרמני, עמד באמצע המגרש, מקל בידו וצעק שיטביעו את כולנו במי האגם וירו בנו. לא הבנו מה הוא רוצה מאתנו? למה זה מגיע לנו? עמדנו ופחדנו. כשגמר לנאום, ציווה עלינו לרוץ לבתים ואמר שאינו רוצה לראות יהודי ברחוב. כך ביום שישי שאחריו נתבקשנו להביא כסף ותכשיטים לחצר המרכזית. לאט לאט התחלנו להבין מה משמעות המילה "גרמנים".

יום שישי לאחר מכן הגיעו גרמנים חמושים, רכובים על אופנועים. הם ציוו על הגברים לחלוץ את המגפיים ואיימו שייקחו אותנו לביצות וישרפו אותנו חיים. שני גברים, שלמה השוחט וחיים מילוטין התחילו לברוח. ראיתי איך הגרמנים יורים בהם. הגענו לביצות והגרמנים אמרו שהם ממתינים לפקודה לירות בנו. היו בידיהם מכונות ירייה, כך עברנו את הלילה ולמחרת בבוקר אמרו לו לחזור לבתים. כשהגענו לבתים ראינו שהגויים בזזו את כל הבתים. אח"כ באו גזירות נוספות ביניהם גזירת הטלאי הצהוב, אותו כל משפחה הכינה בביתה.

ב-3.6.1941 יום רביעי לפנות בוקר, התחיל הדבר בעיירה שלנו. בחוץ מהומה גדולה. צועקים על כולם לצאת החוצה מהבתים וללכת שמאלה מהבית. יצאתי החוצה והלכתי עם זרם האנשים. אבי רץ אחריי תפס אותי ביד והחזיר אותי הביתה. ירדנו למחבוא שהיה במרתף הבית. אחי הסתתר מתחת לתנור הגדול שהיה לנו בבית. סבא של השכנה שלנו איש ללא רגל סרב לרדת. הוא הסתיר את הכניסה למחבוא בחול, ובעצמו התיישב על יד הספרייה ולמד תורה. הגרמנים שנכנסו לבית לבדוק אם כולם יצאו, ראו אותו וירו בו במקום. הוא נפל על פתח המחבוא שלנו. היו לנו פתחים במחבוא והדבר אפשר לנו להבדיל בין יום ולילה. שמענו מידי פעם יריות וצעקות. כשהיינו במסתור מס' ימים אחרי הטבח, היו מספר ימי רגיעה. אבי החליט שנלך להסתתר אצל הגויים – מכרים מחוץ לעיירה. ירדנו לאגם ורצנו לאורכו לכיוון היערות.

הבחננו שעוקבים אחרינו. על חוף האגם במרעה טבעי היו סוסים שהסתובבו קשורים ברגליהם, אבי הורה לנו להתחבא מאחורי הסוסים ובמקרה שמישהו מאתנו יפגע? שלא נקים רעש ושנתקדם לעבר היער.

חורף 1942/3 היה קשה מאד, במשך שבועות עברנו ממקום מסתור אחד לשני מקוששים/גונבים בגדים היות והיו כינים ונאלצנו לשרוף את הבגדים מידי פעם בפעם. לבסוף הגענו לגטו ברסלב מבלי שהיה לנו אישור להיכנס אליו, נכנסנו דרך באר מים שהייתה צמודה לחומת הגטו. לגטו זה הביאו חלק מיהודי אופסה ששרדו את ההשמדה והוסיפו אותם ליהודי ברסלב ששרדו את הפרעות.

בערב פורים 1943 חיסלו את שארית יהודי הגטו ואנחנו ברחנו והסתתרנו במחבוא אצל הדוד שלנו ירחמיאל. אחי היה באותו זמן בבית משפחת בוגומלסקי, שנמצא בתחום הגטו. בבית זה גילו היהודים התנגדות עזה כאשר הגיעו לקחת אותם לחיסול. בראש המתנגדים עמד בן דודי לייזר ביליאק, ששירת לפני כן בצבא הפולני. לייזר הרג גרמני ושוטר מקומי ובתגובה הציתו את הבית עם רימונים ומרבית יושבי הבית כולל אחי טוביה נשרפו חיים...

את אבא של אימי (סבא שלי) ובן דודו לייזר, תפסו הגרמנים לאחר שגויים הלשינו עליהם ומסרו אותם לגרמנים בעת שחיפשו מסתור לשהות בו.

פרק קצרצר זה הוא פסיק קטן ממה שעבר על אימי ומשפחתה במהלך השואה. אימי הגיעה בשלב מסוים לפרטיזנים וגדלה איתם במשך שנתיים נוספות ביערות, תוך התמודדות יום יומית עם קשיי היום יום. מסעות רגליים בהרים מושלגים ויערות עד, לוחמה מול הגרמנים ובני בריתם.

בתום המלחמה הועברה אימי ואחותה ציפורה לבית יתומים בוילנה. בפולין הצטרפו לקיבוץ ילדים של תנועת "דרור". האווירה הכללית הייתה ציונית-חלוצית והמטרה – עליה לארץ ישראל. הם המשיכו עם התנועה לגרמניה וכשהגיע תורם לעליה, העלו אותם לאוניית המעפילים "אקסודוס".

אימי הגיעה לחברת הילדים בקיבוץ גבעת השלושה, שם הכירה את בעלה לעתיד ונולדו להם שלושה ילדים שתי בנות ובן.

לילה אחד ללא ירח

הלכנו לישון על מיטות שדה מתקפלות, כמו בכל לילה.

זה היה במחנה קיץ של השומר הצעיר, מחנה אוהלים קסום, שהוקם בחצי גורן, בין ההרים. קורדובה עיר הולדתי מפורסמת בהריה המתעגלים והריחניים, מכוסים צמחייה ויובלי מים. כל יום השכמנו להרפתקה.

צהלתי בעצמאותי: בקושי השגתי את הסכמת ההורים לבוא לשם, רחוק מהבית. הייתי בת 12 או 13, מאוהבת בתנועה ובמדריכה, בקבוצה האינטימית של בנות, מתנסה בחברויות, מאוהבת בנוף, בעצמי ובחופש! הוי החופש!...

זה היה צריך להיות עוד לילה רגיל במחנה. הפעם ללא תורנות שמירה. ישנו עמוק כאשר שמענו את חצוצרת הקימה. מוזר, אמצע לילה. קפצנו מקולות המדריכים העוברים דחופים מאוהל לאוהל, ומזרזים אותנו לקום, להתלבש בבגדים כהים, ולצאת לדרך. לצאת לדרך? לאיזו דרך?

האווירה נעשתה מתוחה, הבנו שלא מדובר בבדיחה. משהו רציני מתרחש.

עמדנו כבר בחוץ, טורים טורים, ועדיין מנסים לנחש. הפעם החצוצרה דמומה וראש המחנה, רציני מתמיד, עומד מתחת לתורן הדגל ומצווה שמהרגע הזה כולנו שותקים. נתקדם בטורים, ההליכה צריכה להיות מאד שקטה וזהירה, אין לפנות איש אל רעהו, אין לעצור, אין להקים רעש כלשהו. הסכנה אורבת.

כך נכנסנו ליער שכיסה את ההר. איזו סכנה יש מאחורי העצים והשיחים שהתעבו, לא ידענו. כל אחד לעצמו, הולכים ומנסים לברור בחושך את צעדינו בשביל הלא נראה.

וההליכה מתמשכת, הלילה שחור, במוח קופצות השאלות כמו אבנים במערבולת הנחל, והניחושים... מאבדים כוח. הלב פועם חזק. אין לנו פנאי לבשמים של היער, רק קולות ציפורי הטרף מלווים אותנו.

וההליכה מתמשכת. בחושך, על ההר צפוף-השיחים הולכים אחד אחרי השני. בקושי אני מנחשת מי לפני, אין לי מושג מי מאחורי. חוששים, מפחדים וקר לנו...

עבר זמן רב, מי יודע כמה. מגיעים לקרחת יער. עומדים, שותקים. ראש המחנה מולנו, רציני מאי פעם:

עכשיו, בזמן הזה, בלילות כאלו, גונבים את הגבולות בהרי האלפים אחינו האומללים שבאירופה. יהודים נרדפים, קרעי משפחות עם תינוקות וילדים מפוחדים שאסור להם לבכות. גונבים את הגבול בין המוות לחיים. הרבה פחד. לא יודעים מה יהיה, האם יתפסו אותם ויחזירו אותם לתופת, או יצליחו להגיע לפני הבוקר לשוויץ. בין החיים והמוות. וראש המחנה ממשיך, ומסביר, ומתאר...

וכך, בלילה אחד ללא ירח, ניסינו להרגיש ונרעדנו, דמיינו מה שאי אפשר לדמיין, והבנו מה שאי אפשר להבין, בהליכה בשבילי הרים בטוחים וחשובים, ובארץ שקטה, אלפי קילומטרים משם, רחוק מאד מהזוועה ומהסתר הפנים האלוהי הנורא.

פסי גוטליב

הרדיד/ מרב קינן

בבית של סבתא, בחדרה,

בתוך ארון הבגדים,

מצויה מגירה...

ובתוך המגירה מונח פריט יחיד-

רדיד.

רדיד קצר, ישן וקט,

דהוי, בלוי ומרופט...

רדיד פשוט, קצותיו פרומים,

צבעו מטושטש,

עיטוריו עמומים...

ראיתי את סבתא פעמים אחדות,

אוחזת ברדיד בידיים רועדות,

תמיד היא לבד, אבל אני מציץ,

מחור המנעול, או דרך חריץ...

מה יש לה לסבתא עם אותו רדיד מוזר,

כאשר הוא נח בין ידיה,

היא אינה אותו דבר...

חובקת אותו בעדינות,

כתפיה רועדות,

טומנת בו פניה,

לוחשת מילים נוגות...

אצלנו - עלון ליום הזיכרון לשואה ולגבורה .
ערב יום הזיכרון 20.04.2020

ואחר כך, כאילו כלום,

באה אל הסלון, פרצוף חתום...

מוזגת לי שוקו, תה עם עוגיות,

חובקת אותי בעדינות,

כעת כתפיי הרועדות...

על שום מה הדמעות, מדוע לא תספר?

אם היתה מדברת, בטוח הייתי עוזר...

מה לך לבכות,

על חתיכת בד כזאת,

בלויה וישנה וקטנה ממש,

מדוע לא תרכשי פשוט רדיד חדש?

ואז עלה בי רעיון מצוין!

בכל זאת נראה כי היא מחבבת את
הישן...

אולי היא עצובה משום שנשחק ונפרם,

ותכף כולו מתפורר ונעלם...

וזה אני דווקא מיטיב לעשות!

לצבוע, לתקן, לשפץ, לבנות...

אז נטלתי את הרדיד, באין רואים,

והשבתי למקומו, כעבור כמה ימים...

ידעתי!
בגלל זה היא נעצבה כל הזמן,
וכעת הרדיד שלה שוב מתוקן!
הרדיד הקט והקצר והישן,
יותר לא יתבלה ויפרם לעולם!!

© כל הזכויות שמורות למרב קינן

**מוקדש לברונו - בן דודה של אימי,
אשר לא שרד והוא רק ילד רך... נזכור
תמיד ולא נשכח .**

וכשבתא פתחה את המגירה,
השקפתי מן הצד,
היא הביטה ברדיד,
והסבה ראשה אלי מיד,
ושוב הביטה בצעיף והחלה מתייפחת,
אך פנתה לחבקני ובפניה אור ונחת...

ואני...

עמלתי על הרדיד היקר ארוכות...

עיטרתיו בשלל צבעים,
הידקתי את הקצוות,
ומדבקות הדבקתי,
פרחים, ציפורים ולבבות,

אילו היה זה רדיד שלי,
כך אותו רציתי לעטות.

**מרב, בתם של אלברטו וארלט מזור, משתפת את סיפור המשפחה מצד אמה
ארלט במסגרת לוח שידורים מיוחד לכבוד יום השואה במועצה .
לצפייה לחצו על הקישור:**

<https://youtu.be/ESPo3zlvitg>